

कक्षा पाँचका दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली
उच्चारणमा गर्ने त्रुटि

भुवनेश्वरी भट्ट

परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०२३/०७५

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-१५४-२२-२०१२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

२०७६/२०१९

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सामग्रीहरू कतैबाट साभार गरिएका छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....
भुवनेश्वरी भट्ट

मिति : २०७६/३/१५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्रा भुवनेश्वरी भट्ट 'कक्षा पाँचका दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गरेकी हुन् । निजद्वारा परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनाल
(शोध निर्देशक)

मिति : २०७६/४/५

July 21, 2015

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यक्रमका निम्ति यस सङ्कायतर्फका छात्रा भुवनेश्वरी भट्टले 'कक्षा पाँचका दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	दस्तखत
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२.	प्रा.डा. शर्वराज आचार्य (शोध विशेषज्ञ)
३.	उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनाल (शोध निर्देशक)

मिति : २०७६/४/१९

August 4, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

‘कक्षा पाँचका दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि’ शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिएको छ। यस शोधकार्यलाई मैले उपप्रा.डा. राजेन्द्र खनालको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेकी छु। यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नका लागि विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरूका बीच आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी कुशल मार्गनिर्देशन गर्नुभएकोमा हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्ने अवसर जुटाई हरपल सल्लाह र सुभाब दिनुहुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईज्यूप्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु। त्यसैगरी अध्ययनका क्रमदेखि शोधपत्र तयार पार्दासम्म हरपल सहयोग गर्नुहुने विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। साथै शोधपत्र लेखनका क्रममा अत्यावश्यक पुस्तक तथा शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने नेपाली भाषा शिक्षा विभाग र केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति आभार व्यक्त गर्दछु।

प्रस्तुत शोधकार्यको सिलसिलामा सामग्री सङ्कलनदेखि लिएर अन्य प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा मलाई सहयोग गर्ने मेरो प्यारो भाई दिपेन्द्र भट्ट, जीवनसाथी कृष्णराज जोशी, जेठानी दिदी वसन्ती जोशी, जेठाजु दाई केशव राज जोशी, दिदी हिमवती भट्ट लगायत मेरा साथीहरू राधिका लामिछाने, सिता के.सी. प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। यसका साथै सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण विद्यालय परिवार एवम् गुरुहरूप्रति आभारी छु।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई शुद्ध टङ्कनमा सहयोग पुर्याउने ‘जी’ कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु।

मिति : २०७६/४/१९

भुवनेश्वरी भट्ट
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि दार्चुला जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत १०० जना विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिइने छ । प्रस्तावित शोधकार्यलाई व्यवस्थित र भरपर्दो बनाउनका लागि नमुना छनोटलाई प्रयोगमा ल्याएको छ । नमुना छनोट गर्दा समयको परिधि, भौगोलिक विषयमा, आर्थिक कठिनाइ आदि कारणले गर्दा दार्चुला जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययन गर्ने सम्पूर्ण विद्यार्थीहरू समेट्न नसकिने भएकाले यस अध्ययनमा ५ वटा सामुदायिक विद्यालयका र ५ वटा संस्थागत विद्यालयबाट १०/१० जना विद्यार्थी गरी जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा छनोट गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्य दार्चुला जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित भएकाले प्राथमिक सामग्रीका रूपमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी शब्द प्रयोग उच्चारण, वाक्यात्मक उच्चारण र तिनको अवलोकन प्राथमिक स्रोतका रूपमा प्राथमिक सामग्रीको सङ्कलन गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनका लागि द्वितीयक स्रोतलाई पनि अवलम्बन गरिएको छ । यस क्रममा उच्चारणमा हुने त्रुटिसँग सम्बन्धित पुस्तक, शोधपत्र, पत्रपत्रिका अध्ययन प्रतिवेदन र शोध निर्देशिका र विशेषज्ञका राय सुभावालाई द्वितीय स्रोतका रूपमा लिइएको छ । चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु प्रयुक्त शब्दहरूको उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि वंश शब्दमा गरेको पाइन्छ । जसमा ९२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने सबैभन्दा कम त्रुटि गाउँ शब्दमा गरेको पाइन्छ । त्यस्तै हलन्त र अजन्त प्रयुक्त शब्दहरूको उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि भगवान शब्दमा गरेका छन् । जसमा ९० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ । त्यस्तै ८५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले पढ्न शब्दलाई परन उच्चारण गरेका छन् र सबैभन्दा कम त्रुटि शुभ शब्दमा गरेको पाइन्छ, जसमा ९० प्रतिशतले शुद्ध उच्चारण गरेका छन् । त्यस्तै ब र व प्रयुक्त शब्दसम्बन्धी उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि बाली शब्दमा गरेको पाइन्छ । जसमा ९२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले बाली शब्दलाई बाली उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम त्रुटि बलियो शब्दमा गरेका छन् । जसमा ८ प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेको पाइन्छ । त्यस्तै छ र क्ष प्रयुक्त शब्दहरूको उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि वृक्ष शब्दको उच्चारणमा गरेको पाइन्छ । जसमा ९२ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने छात्रा शब्दमा सबैभन्दा कम २० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र त्रुटि गरेका छन् । त्यस्तै य र ए प्रयुक्त शब्दहरू उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी आए, एजेन्ट र भए शब्दमा गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि एउटा शब्दमा गरेको पाइन्छ । त्यस्तै अ र आ प्रयुक्त शब्दहरू उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि अमला, अचार र अनार शब्दमा गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि आइमाई शब्दमा

गरेको पाइन्छ । त्यस्तै श, ष र स प्रयुक्त शब्दहरू उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि औषधी र सहिद शब्दमा गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि भाषिक शब्दमा गरेको पाइन्छ । त्यस्तै ट र त प्रयुक्त शब्दहरूको उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि मोटामोटी, गौडा र दर शब्दमा गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि रात शब्दमा गरेको पाइन्छ । त्यस्तै प्राणत्वसम्बन्धी शब्द उच्चारणका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि साभा र इन्धन शब्दमा गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि भरना शब्दमा गरेको पाइन्छ । त्यस्तै ह वर्णको उच्चारणमा हुने उच्चारण अध्ययनका क्रममा सबैभन्दा बढी त्रुटि महाधिवेशन र महाविद्यालयमा गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि सहमति शब्दमा गरेको पाइन्छ । त्यस्तै सस्वरपठन गराउँदा सबै विद्यार्थीहरूले एउटै किसिमको त्रुटि नगरी फरक फरक किसिमको त्रुटि गरेको पाइन्छ । एउटै शब्दलाई कुनै विद्यार्थीले शुद्ध र कुनैले अशुद्ध उच्चारण गरेको पाइन्छ । जसमा संघर्ष शब्दलाई कुनै विद्यार्थीले शुद्ध उच्चारण संघर्ष कुनै विद्यार्थीले संघर्ष र कुनै विद्यार्थीले सगरस उच्चारण गरेको पाइन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४	शोधको सान्दर्भिकता र उपादेयता	३
१.५	अध्ययनको परिसीमा	४
१.६	अध्ययनको रूपरेखा	५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको पुनरावलोकन	६
२.१.१	पुस्तक पुनरावलोकन	६
२.१.२	शोधपत्रको पुनरावलोकन	८
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	११
२.२.१	परिचय	११
२.२.२	त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व	१२
२.२.३	त्रुटिको वर्गीकरण	१३
२.२.४	विकासशीलताका आधारमा	१३
२.२.४.१	अव्यवस्थित त्रुटि	१३
२.२.४.२	व्यवस्थित त्रुटि	१३
२.२.४.३	उत्तरव्यवस्थित त्रुटि	१३
२.२.५	स्रोतका आधारमा	१३
२.२.५.१	भाषान्तरिक त्रुटि	१४
२.२.५.२	अन्तरभाषिक त्रुटि	१४
२.२.६	गम्भीरताका आधारमा	१४
२.२.६.१	अर्थ अबाधक	१४
२.२.६.२	अर्थबाधक	१४
२.२.७	व्यापकताका आधारमा	१४

२.२.७.१ अंशगत त्रुटि	१४
२.२.७.२ समग्रगत त्रुटि	१४
२.२.८ स्वरूपगत आधारमा	१५
२.२.८.१ लोपगत त्रुटि	१५
२.२.८.२ थपोटगत त्रुटि	१५
२.२.८.३ विपर्यायगत त्रुटि	१५
२.२.९ औचित्य/अनौचित्य	१५
२.२.१० त्रुटि विश्लेषण पद्धति	१५
२.२.१०.१ पूर्वनिर्धारित पद्धति	१६
२.२.१०.२ पश्चनिर्धारित पद्धति	१६
२.२.११ त्रुटि विश्लेषण प्रक्रिया	१६
२.२.११.१ त्रुटिको पहिचान	१६
२.२.११.२ त्रुटिको वर्गीकरण	१६
२.२.११.३ त्रुटिको वर्णन व्याख्या	१७
२.२.११.४ त्रुटिको निराकरण	१७
२.३ निष्कर्ष	१७

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि	१८
३.१.१ जनसङ्ख्याको पहिचान	१८
३.१.२ नमुना छनोट	१८
३.१.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू	१८
३.१.४ सामग्री निर्माण र मानकीकरण	१९
३.१.५ तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण	१९

अध्याय चार

उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान र व्याख्या विश्लेषण

४.१ चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	२२
४.२ हलन्त र अजन्त सम्बन्धी उच्चारण	२३
४.३ 'ब' र 'व' सम्बन्धी उच्चारण	२५
४.४ 'क्ष' र 'छ' सम्बन्धी उच्चारण	२६
४.५ 'य' र 'ए' सम्बन्धी उच्चारण	२८

४.६	‘अ’ र ‘आ’ सम्बन्धी उच्चारण भएका शब्दहरू	२९
४.७	‘श’, ‘ष’, ‘स’ सम्बन्धी उच्चारण	३१
४.८	‘ट’ र ‘त’ सम्बन्धी उच्चारण	३२
४.९	प्राणत्वसम्बन्धी उच्चारण	३४
४.१०	‘ह’ वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	३५

अध्याय पाँच

सस्वरपठनको उच्चारण र विश्लेषण

५.१	परिचय	३७
५.२	सस्वरवाचन	३७
५.३	गति	३८
५.४	यति	३८

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१	सारांश	४४
६.२	निष्कर्ष	४५
६.३	सुझाव	४८
६.४	उपयोगिता	५०
	६.४.१ नीतिगत उपयोगिता	५०
	६.४.२ प्रयोगगत उपयोगिता	५०
६.५	भावी शोधका लागि सम्भावित शीर्षकहरू	५१
	सन्दर्भसामग्री सूची	५०
	परिशिष्ट	
	व्यक्तित्व	

तालिका सूची

	पृष्ठ
तालिका नं. ४.१ चन्द्रविन्दु र शिरविन्दुमा भएको उच्चारणगत त्रुटि	२२
तालिका नं. ४.२ हलन्त र अजन्त शब्दसम्बन्धी उच्चारणमा भएको त्रुटि	२४
तालिका नं. ४.३ 'ब' र 'व' सम्बन्धी उच्चारण	२५
तालिका नं. ४.४ 'क्ष' र 'छ' सम्बन्धी उच्चारण	२७
तालिका नं. ४.५ 'य' र 'ए' शब्दसम्बन्धी उच्चारणमा भएको त्रुटि	२८
तालिका नं. ४.६ 'अ' र 'आ' शब्दसम्बन्धी उच्चारणमा भएको त्रुटि	३०
तालिका नं. ४.७ 'श', 'ष' र 'स' शब्दसम्बन्धी उच्चारण	३१
तालिका नं. ४.८ 'ट' र 'त' उच्चारणमा भएको त्रुटि	३३
तालिका नं. ४.९ प्राणत्वसम्बन्धी उच्चारण	३४
तालिका नं. ४.१० 'ह' वर्णको उच्चारणमा हुने त्रुटि	३६